

ТИПИЧНИ СПОСОБИ ЗА СЪБИРАНЕ НА ДОКАЗАТЕЛСТВА ПРИ РАЗСЛЕДВАНЕТО НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ РАВЕНСТВОТО НА ГРАЖДАНИТЕ

Тихомир Троянов¹

Резюме: В статията се разглеждат типичните способности за разследването на престъпленията против равенството на гражданите, като се идентифицират най-често събираните доказателства за изясняване-

то на обстоятелствата по делото, относими към тази правна квалификация.

Ключови думи: разследване, престъпления против равенството, способности за доказване

Увод

Принципите на равенство пред закона и защита срещу дискриминация на всички лица са право, признато от международното право и Конституцията на РБ от 1991 г.² В основата на защитата на национално ниво на равенството е Конституционната уредба в чл. 6, ал. 2, която провъзгласява равенство на гражданите пред закона. В нея са посочени защитените признаци, при наличието на които не се допуска неравно третиране, а именно раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние. В редица други конституционни разпоредби защитата е конкретизирана, като е отнесена към определени права и свободи (чл. 19, ал. 2, чл. 46, ал. 2, чл. 47, ал. 3, чл. 119, ал. 3, чл. 121, ал. 1 и др.). Наказателноправната защита на равенството е с най-голяма интензивност и тежест на последиците, която законодателят е уредил основно в нормите, структурирани в глава III, раздел I от Наказателния кодекс³.

При престъпленията против равенството на гражданите се установиха най-типични действия по разследването за събиране на доказателства, обуславящи правната квалификация, а именно оглед на местопроизшествие и разпит на свидетел.

¹ Докторант по криминалистика в катедра „Наказателноправни науки“ на Академията на Министерството на вътрешните работи; следовател в следствен отдел при Софийската градска прокуратура, ел. поща: t75@gbg.bg.

² Конституция на РБ, Обн. ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., с последно изм. и доп. ДВ, бр. 100 от 18.12.2015 г.

³ Наказателен кодекс, Обн. ДВ, бр. 26 от 2.04.1968 г., в сила от 1.05.1968 г., с последно изм. ДВ, бр. 10 от 31.01.2023 г.

Криминалистичната наука приема, че планирането на отделното следствено действие преминава през няколко взаимосвързани етапа – подготвителен, същински документален и заключителен.

Планирането на отделните следствени действия представлява изражение на структурно-системния подход в частните криминалистични методики, използван за определяне на тактиката за разследване на отделните видове престъпления. Възприемането на разследването на престъплението като система от взаимообусловени действия на органите на досъдебното производство е единствено възможният начин за провеждането на обективен, бърз и ефективен наказателен процес⁴.

1. Специфика на огледа на местопроизшествие при престъпленията против равенството на гражданите

Действието по разследването – оглед на местопроизшествие, в почти всички случаи при престъпленията против равенството на гражданите е извършвано най-често при условията на неотложност (чл. 212, ал. 2 от НПК) като единствена възможност за събиране на доказателства от извършеното престъпление. Спецификата на провеждането на това следствено действие се определя от способите на извършване на престъплението, използваните средства и най-вече от предмета на престъплението, който е бил засегнат. С оглед насочеността на престъпното въздействие като основен критерий за диференциране на извършените престъпления можем да локализираме няколко основни предмета на посегателство, които обуславят спецификата на организацията и провеждането на огледа на местопроизшествие, както следва:

- деянието е насочено към личността на жертвата;
- деянието е насочено към имуществото на жертвата;
- деянието е насочено срещу по-широк кръг от лица.

Трябва отново да се подчертае, че основната специфика на тази категория престъпления е непосредственото проявление на дискриминационен мотив в действията на извършителя. Три са основните характеристики на огледа на местопроизшествие, които подлежат на разглеждане от частните криминалистични методики, а именно – способът на извършване на огледа, конкретните местопроизшествия и иззетите или описани предмети и обекти. Специфичните елементи на извършването на оглед на местопроизшествие при престъпленията против равенството на гражданите се явяват конкретните местопроизшествия и предметите и обектите, подлежащи на изземване или описване.

Подготовката за това действие по разследването обикновено е с малка времева продължителност и се опира на предварително изготвени, най-често практически (тактически) прийоми за подготовка, представляващи типични действия при получаването на сигнал за извършено престъпление. Подготвителният етап условно може да се подраздели на два основни стадия – действия преди отиване на местопроизшествието и подготвителни действия на мястото на провеждане на огледа.

В първия стадий на този етап органът на досъдебното производство трябва да анализира и оцени постъпилата първоначална информация с оглед правилната организационна и тактическа подготовка на действието по разследването. Това е необходимо заради правилния подбор на екипа, който ще извърши действието по разследването, както и за да се осигурят подходящите технически пособия и средства. При избора на екип е необходим анализ

⁴ Вж. Лившиц, Е. М., Р. С. Белкин (1997). *Тактика следственных действий*. Москва: Новый юрист, 38–43.

на постъпилата изходна информация, която сочи за извършено дискриминационно престъпление, а именно – характера на извършеното деяние; конкретния предмет на посегателство; информация за извършителя на деянието и данните за дискриминационно поведение.

При престъпленията против правата на гражданите органът на досъдебното производство трябва да отчита факта, че тези престъпления проявяват своята специфика основно в субективната им страна, поради което в първоначалния сигнал могат да се съдържат единствено данни за извършено друго престъпление (унищожаване и повреждане, престъпленията против личността, хулиганство и други). В тези случаи изборът на екип се свежда основно до разследващ орган, специалист технически помощник, поемни лица и група за осигуряване на местопроизшествието. При специфични местопроизшествия, когато са необходими специални знания, е необходимо привличането на експерти, които да подпомогнат разследващия орган при осъществяване на действието по разследването – преводачи, езиковеди, хералдисти и др.

Още в този стадий на подготовката разследващият орган трябва да организира осигуряване на охрана и отцепване на района на местопроизшествието, както и събиране на допълнителна оперативна информация за извършителя на деянието, обстоятелствата по делото и източниците на доказателства. Тези действия са особено необходими, когато районът на местопроизшествието е обществено достъпно място, на което могат да бъдат изгубени (унищожени) следи или веществени доказателства от дискриминационното поведение. Допълнително е необходимо да се осигурят средства за придвижване на екипа, както и комуникационни, технически и химически средства за обезпечаване на неотложните и първоначалните действия по разследването.

Следващият стадий при подготовка на огледа на местопроизшествието започва след пристигането на екипа на мястото за провеждане на действието. Разследващият орган изисква допълнително информация от служителите, които първи са пристигнали на мястото, и организира необходимите действия по обезпечаване на местопроизшествието и неотложна помощ на пострадали лица. Друга специфика на подготовката на огледа на местопроизшествието при престъпленията против равенството на гражданите е и изборът на поемни лица. Разследващият орган трябва да прецени дали е целесъобразно привличането на поемни лица, живущи в близост до произшествието, предвид характера на извършеното деяние, както и техния етнически и социален статус. Органът на досъдебното производство трябва да сведе до минимум възможността в следственото действие да бъдат включени лица, които са заинтересовани от изхода на делото (например лица, притежаващи дискриминационния признак на жертвата, или лица от неформалната група, към която принадлежи извършителят и т.н.), което може да доведе до „опорочаване“ на събраните следи и доказателства в последващ етап на наказателното производство.

След приключване на подготовката и анализ на първоначалната информация разследващият орган пристъпва към провеждане на действието по разследване. Извършването на този етап от огледа на местопроизшествието преминава през два стадия:

- изучаване на обстановката на местопроизшествието като цяло (обзорен стадий);
- откриване, изучаване, фиксиране и изземване на следи и други веществени доказателства от местопроизшествието (изследователски стадий).

Специфика на извършването на същинския етап на огледа се наблюдава в зависимост от характера на извършеното престъпление против равенството на гражданите. Диференциацията се извършва на основата на използвания способ за извършване на престъплението, което от своя страна обуславя характера и проявлението на следите от него. В настоящото изследване бяха обособени три основни групи деяния, проявяващи се в специфични местопроизшествия и съответните отражения от извършените деяния.

Първата група деяния, насочени към **проповядване и подбуждане към неравно третиране**, се проявяват чрез няколко основни способа за разпространение на инкриминираната информация, както следва.

Устно излагане на дискриминационното отношение

При този способ за извършване на престъплението не остават преки следи от неговото осъществяване, които да бъдат установени и приобщени с извършването на действието по разследването – оглед на местопроизшествие. Обстоятелства, които се изясняват, най-често са свързани с границите на мястото на извършване на дискриминационната реч. При масови мероприятия местопроизшествието може да обхваща голяма площ (площад, зала или стадион) или да бъде в протежение на голямо разстояние при шествия или митинги. В този случай с огледа като следствено действие, освен границите на конкретното местопроизшествие, чрез внимателно обследване могат да се установят и нови източници на доказателства, свързани със самоличността на извършителя или последователността на извършените действия при осъществяване на престъплението. Източниците на допълнителна информация могат да бъдат охранителни камери, чийто зрителен периметър обхваща местопроизшествието или подходите към него. На следващо място могат да бъдат установени местата, където са били монтирани сцени, стационарна озвучителна техника или автомобили с високоговорители, както и следи от използваните транспортни средства.

Печатни издания с дискриминационно съдържание

При този начин за извършване на престъплението типичните местопроизшествия, на които могат да се намерят доказателства, изясняващи обстоятелства по делото, са места, свързани с изработването, съхранението и разпространението на печатните издания. При изработването на едно печатно издание същото преминава през няколко съществени етапа – изготвяне на ръкопис (първоначален материал), редакция на материала, подготовка и отпечатване на изданието. Местопроизшествията, на които могат да се открият доказателства за изготвяне на първоначалния материал, могат да бъдат работното помещение или домът на автора; помещението, където е съхранявано печатното издание, както и помещенията и МПС, свързани с разпространението на изданието. Доказателствата, събрани на посочените местопроизшествия, дават възможност на разследващия орган да установи механизма на престъплението и неговия извършител.

Специфичните обекти и предмети, подлежащи на описване и приобщаване по досъдебното производство, могат условно да се разделят на три основни вида:

– *материални носители на писмена реч* (периодични издания, книги, листовки, флаери, плакати и т.н.). Тези доказателства обикновено се приобщават към материалите на досъдебното производство чрез описване и физическо изземване. Изготвят се обзорни снимки за удостоверяване на мястото, на което са открити, както и детайлни снимки на иззетите материални носители на писмена реч.

– *печатарски средства, печатници и печатарски машини*. При изземването на тази категория доказателства разследващият орган трябва да се съобразява с необходимостта и възможността те да бъдат иззети за нуждите на досъдебното производство съобразно техните размери и тегло и условията за тяхното транспортиране и съхранение.

– *електронни данни*. По своя характер тази категория данни се нуждаят от материален носител, върху който да бъдат записани, а именно твърд диск, преносима памет или оптичен диск. Законът изисква конкретна форма за приобщаване (изземване) на тази категория доказателства – компютърни информационни данни, предвидена в чл. 163, ал. 7 от НПК,

както и присъствието на специалист – технически помощник, който физически да извърши действията.

Дискриминационна реч, разпространена чрез радиото и телевизията

При този способ за извършване на престъплението типичните места, на които могат да се намерят доказателства, са два основни вида – специални помещения за провеждане на телевизионни и радиопредавания (студиа) и други места, на които се провежда интервюиране на лица, и места за съхранение на аудио-визуалните записи. При планиране на действията по разследването трябва да се оцени необходимостта за провеждане на оглед на тези местопроизшествия, както и доказателствата, които могат да бъдат открити на тези места за всеки отделен случай.

Във втората диференцирана група деяния са включени такива, които са насочени към ***насилие над личността или повреждане на имот***, не се наблюдават съществени специфики при огледа на местопроизшествието, сравнени с аналогичните престъпни състави, в които липсва дискриминационният елемент. При извършването на огледа на произшествие на престъпление от тази група важна информация за механизма на престъплението и извършителя могат да дадат традиционните следи – от човешката дейност (следи от ръце и крака, зъби), от биологичен произход (кръв, слюнка и т.н.), от оръжие и взривни вещества, от инструменти, от транспортни средства и др. Тяхното проявление в следите ще даде възможност да се определят множество въпроси с криминалистично значение, а именно конкретният способ за извършване на престъплението, използваните средства, настъпилите вредни последици, както и данни за самоличността на извършителя. Характерна особеност на престъпленията против равенството на гражданите в този случай са именно следи на местопроизшествието, сочещи наличието на субективния елемент. На първо място, от съществено значение е конкретното място на извършване на престъплението, което може да носи определена символика, като например престъплението да е извършено в близост до религиозни обекти и паметници, както и до места, типични сборища на лица с определени етнически, религиозни или расови признаци (обособени малцинствени квартали, търговски улици или заведения). На следващо място, от съществено значение за обективизиране на дискриминационния мотив – елемент на престъплението, могат да бъдат вещи и предмети на извършителя, сочещи принадлежност към определени групи от обществото (скинхедс, ку-клукс-клан, неонациски движения и т.н.), или сочещи антисоциалните възгледи на извършителя. Типични предмети, които могат да бъдат открити на местопроизшествието и могат да обективират дискриминационния мотив на извършителя, най-често са части от облекло или аксесоари към него с надписи, представляващи враждебна реч, листовки, символи и гербове на групи с дискриминационно поведение, както и всякакви електронни устройства, съдържащи дискриминационни материали – снимки, видеозаписи, звуци и др.

В третата група деяния са включени такива, които са насочени към ***образуване и участие в престъпни сдружения (в т.ч. и тълна) и политически формирания***.

С оглед на характера на престъпленията типичните местопроизшествия при тази група деяния са основно описаните при другите две групи. Образуването на политическо формирание е един формален процес, който включва редица законоустановени процедури. Типичните местопроизшествия, в които могат да се открият следи от извършеното престъпление, са аналогични на тези при втората група. Те са местата за изготвяне, съхранение и разпространение на писмените материали, изготвени във връзка с политическите партии. Конкретните местопроизшествия за тези престъпления са и жилищата и работните помещения на учредителите или членове на партията, партийна централа, издателското предприятие (ако е било наето такава), складови помещения, както и използвани транспортни

средства, както и местата, на които са провеждани масовите мероприятия по учредяването. Конкретните следи, които могат да се търсят на тези местопроизшествия, са писмени материали (програма на партията, устав, агитационни материали, списъци с членове и т.н.), компютърни и мултимедийни устройства, оптични носители, преносими паметни, както и рекламни сувенири и символи на партията.

При разследване на дискриминационни престъпления, извършени от тълпа, типичните местопроизшествия могат да бъдат обособени в три основни групи – мястото на образуването и насочването на тълпата, местата, където са настъпилите вредни последици от престъпната дейност, и местата, даващи информация за личността на подбудителите, предводителите и участниците в тълпата.

Възникването на тълпата е на обществено и общодостъпно място, като нейното формиране може да е спонтанно или предварително организирано (в социалните мрежи, с текстови съобщения, използване на радиоуредби и т.н.). Предвид характера на това социално образование типичните места за образуването на тълпата са площадите, улиците и други обществено достъпни места. На тези местопроизшествия могат да се търсят следи от придвижването на тълпата, като и от лицата, които са организатори и предводители. Конкретните предмети носители на следи са уличната настилка (следи от обувки и гуми на транспортни средства), импровизирани сцени (дактилоскопни, биологични и трасологични следи), както и вещи и предмети, принадлежащи на лица, участници и предводители на тълпата. Второто важно местопроизшествие е мястото, където са настъпили вредните последици от дейността на тълпата. Погромджийската дейност на тълпата при тези престъпления носи елементите на дискриминационно отношение спрямо лица или обекти, притежаващи защитените белези. Тези значими за разследването места обикновено се различават от мястото, където се е образувала тълпата, и се явяват информационен маркер за предразсъдъците и нагласите на участниците в нея. По своята същност те могат да бъдат характерни сборища за лица, притежаващи защитения признак, или места със символика, свързани с бита на съответната социална група – заведения, паметници, улици и сгради с компактно живущо население и т.н.

Не на последно място следва да се проучат и местата, даващи информация за личността на подбудителите, предводителите и участниците в тълпата. Те могат да бъдат обществени места или сгради за сборки на лица с определени дискриминационни нагласи. В изследваните случаи е установено, че част от участниците в тълпите („твърдо“ ядро, организатори и предводители) имат предварителни отношения помежду си и съответно е възможно да членуват в конкретни формирования – футболни агитки или антидемократични организации и движения.

Изготвяне на протокола от извършения оглед на местопроизшествие

Протоколът за оглед на местопроизшествие е процесуалната форма на отразяване на извършеното действие по разследването. Той се съставя на мястото, където е извършен огледът, в предвидения процесуален ред и в присъствието на поне две поемни лица. Правилното изготвяне на протокола обуславя възможността установените факти при следственото действие да послужат в процеса на доказване на престъплението.

Съдържанието на протокола условно може се раздели на уводна част, описателна част и заключителна част. **Уводната част** на протокола няма специфики при изготвяне, като в нея следва да се отразят датата и мястото за провеждането на огледа, трите имена и длъжността на разследващия орган, трите имена и адресът на поемните лица, както и на лицата, привлечени в качеството на специалисти при огледа. В тази част на огледа следва да се посочат и основанията за провеждане на огледа, както и допълнителните рекви-

зители в случаите, когато се започва досъдебно производство по реда на чл. 212, ал. 2 от НПК. Допълнителните данни, които могат да бъдат отразени, са свързани с условията, при които се провежда огледът – осветление, атмосферни условия, температура на въздуха, влажност и др. **Описателната част** на протокола включва отразяване на обстановката на местопроизшествието по начина, по който е намерена (статичен оглед), като при необходимост на отделни обекти се извършва динамичен оглед. Намерените вещи и предмети следва да бъдат внимателно описани в тяхната взаимосвързаност и разположение в околната обстановка. При наличието на сгради или места, носещи определено символно значение (църкви, джамии, сбирнища на социални групи, паметници с етническо или религиозно значение и т.н.), е необходимо те да бъдат описани в протокола, като се посочи тяхното местоположение спрямо местопрестъплението. В **заключителната част** на протокола се отразяват иззетите следи, приобщените веществени доказателства, направените планове и скици, фотоснимки и т.н., посочените бележки от поемни лица и времето на извършване на огледа.

2. Специфики при провеждането на разпита на свидетел при престъпленията против равенството на гражданите

Разпитът представлява процесуален способ на доказване, чрез който в рамките на наказателното производство се събират и проверяват гласни доказателствени средства. По своята същност той представлява двупосочен обмен на информация между провеждащия разпитата и разпитвания чрез използване на тактико-криминалистични способности и правила. Значимостта на разпита на свидетел при разследването на престъпленията против равенството на гражданите се обуславя от факта, че това е най-често прилаганият способ за събиране на доказателства. В голяма част от изследваните случаи престъпленията са оставили единствено идеални следи в съзнанието на свидетелите. Липсата на други източници на доказателства разкрива голямото значение на разпита при разследването и това от своя страна обуславя и изхода на наказателното дело.

Подготвителен етап при провеждането на разпит на свидетел

Особеностите на обществените отношения, които се засягат от престъпленията против равенството на гражданите, са предпоставка посегателствата в голямата си част да се извършват в относително кратък период от време и да не оставят материални среди. Това налага провеждането на разпита като основно, първоначално и неотложно действие по разследването. Подготовката за разпита е важен етап от разследването на всяко едно престъпление и е основната специфика при извършването на разпит при престъпленията против равенството на гражданите.

Спецификата на подготовката се дължи преди всичко на обстоятелствата, които трябва да бъдат установени с разпита – установяване на данни, характеризиращи дискриминационния характер на престъплението, наличието на правнозащитения признак в жертвата, данни за общността, към която принадлежи жертвата, нейните вярвания и бит, изясняване на индивидуалната роля на участниците, мотивите за извършване на престъплението и т.н.

При подготовката за извършването на разпит при престъпленията против равенството на гражданите разследващият орган трябва да реши редица въпроси от значение за ефективно провеждане на това действие по разследването, а именно – свързани с времето, мястото, участниците, метода и поредността на извършваните разпити, съобразно ефектите, които се целят с действието по разследването.

Времето на провеждане на разпита зависи от конкретната обстановка и организацията на производството съобразно изготвения план за разследване. Разследващият орган трябва да прецени времето за провеждане на разпита с оглед възможността на свидетеля да даде правдиви и пълни показания. В изследваните дела се наблюдава тенденция разследващите органи да извършват разпит на свидетели непосредствено след извършването на престъплението. Положителният момент в този подход е възможността да се получат показания, преди свидетелят да е забравил някои подробности от извършеното престъпление. На следващо място обаче като отрицателен момент следва да се отчита и фактът, че емоционалното и душевното състояние на разпитвания може да е пречка свидетелят да се съсредоточи и възпроизведе събитието. Трябва да се отчита фактът, че престъпленията против равенството на гражданите обикновено предизвикват емоции, които невинаги биха били полезни при събирането на доказателства.

Мястото за провеждане на разпита при престъпленията против равенството на гражданите, установено при емпиричното изследване, като цяло е служебното помещение на разследващия орган. То се явява най-подходящо за провеждането на този разпит, от една страна, с оглед на осигуряването на подходящите психологически условия за свидетеля, а от друга, предполага създаване на респект на свидетеля към органа на досъдебното производство и демонстрира сериозността на провежданото разследване. Установени са обаче и случаи, при които е проведен разпит непосредствено до местопрестъплението, основно при образуване на досъдебното производство с първо действие по разследването – разпит на свидетел, или непосредствено след извършване на оглед на местопроизшествие или претърсване и изземване. Конкретното място за извършването на разпита на свидетел на престъпление против правата на гражданите (извън служебните помещения на разследването) трябва да бъде избрано внимателно, за да осигури спокойствие и благоприятна обстановка.

Определянето на първоначалния метод за провеждане на разпита се извършва в съответствие с личността на свидетеля и отношението му към разследването престъпление. Подготовката на метода може да се изразява в набавяне на доказателства за предявяване, събиране на данни за деянието и дееца на престъплението, установяване на отношението на свидетеля към извършителя и жертвата, евентуалните действия, на които е станало свидетел лицето, и всички други обстоятелства, необходими за пълноценно провеждане на разпита.

Освен избора на метод за провеждане на разпита е необходимо да се определи и поредността на провеждане на разпитите на свидетели. Според общоприета в криминалистичната тактика препоръка първи трябва да бъдат разпитани свидетелите, които имат отношение към разкриване на престъплението и неговите автори (пострадалите, полицейските органи и т.н.). На второ място се разпитват свидетелите, които не са заинтересовани от изхода на делото (случайно попаднали на местопроизшествието), и накрая тези, които поради различни мотиви нямат интерес от установяването на истината (лица, близки до извършителите).

За повишаване на ефективността от провеждането на разпита е необходимо разследващият орган да положи усилия за предварително изучаване на специфичните групови и индивидуални особености на свидетеля. Под изучаване на личността в наказателното производство се разбира целенасочена дейност на разследващия орган за установяване на определени съвкупности от данни, характеризиращи личността на свидетеля и имащи значение за правилното прилагане на разпоредбите на процесуалния закон, както и избора на най-ефективните тактически прийоми за провеждане на отделните следствени действия⁵.

⁵ Порубов, Н. И. (1998). *Тактика допроса на предварительном следствии*. Москва: БЕК, 80–81.

При проведеното изследване на престъпленията против равенството на гражданите се установи наличието на три основни групи свидетели. Като основен критерий за диференцирането на групите се използва моралната оценка, която дават тези лица на извършеното дискриминационно деяние.

Първата група имат положително отношение към извършеното деяние. Тези свидетели могат да представят обвиняемия в благоприятна светлина, да сочат провокативни действия от страна на жертвата, както и стремеж към омаловажаване на престъплението.

Втората група лица са с негативна оценка към деянието. Тези свидетели могат да се възползват от случилото се, за да подсилят ефекта на извършеното и хиперболизират извършителя като враг на равенството и човечеството при снемането на техните показания.

Третата група не проявяват емоционално и съзнателно отношение към деянието. Тези свидетели обикновено не присъстват на местопрестъплението, като техните показания са свързани с обстоятелства, изясняващи подготовката на престъплението или личността на извършителя. В настоящото изследване няма да бъде разглеждана тактика за провеждане на разпит на тази група свидетели предвид обстоятелството, че той няма специфично проявление при разследването на престъпленията против равенството на гражданите.

С оглед правилната тактическа подготовка на разпита разследващият орган трябва да „категоризира“ лицата в съответната група. Тази задача се осъществява чрез проучване на няколко групи обстоятелства, като събраната информация се разширява и уточнява в хода на разследването (респективно в разпита). Тези групи обстоятелства са⁶:

– лицето притежава ли правнозащитения признак на престъплението, което се разследва – раса, етнос или религия;

– лицето член ли е на политическа партия, обществено движение или организация (сдружение). Ако отговорът е положителен, то се събират данни за времето, мястото, условията, при които е встъпил в организацията, позицията, която заема (организатор, ръководител, член), мероприятията, в които е участвал и т.н.;

– отношението му към целите и принципите, ръководителите и средствата, които използва сдружението;

– ако не е член на организирана група, то участвал ли е в предишни прояви, какви правонарушения или престъпления е извършил;

– изпитва ли чувства на вражда и дискриминация към лица с различна националност, етнос или религия.

Разследващият орган следва да използва категоризацията на свидетелите за тактическата подготовка на разпита. Тя ще подпомогне компетентния орган да получи криминалистично значима, пълна и достоверна информация за престъплението и неговия извършител.

Тактика при провеждането на действието по разследването – разпит на свидетел. Основни положения и етапи на провеждане

Криминалистичната теория⁷ и изискванията на процесуалния закон сочат за няколко обособени процесуални стадия при извършването на разпита. Осъществяването им в последователност осигурява законосъобразно провеждане на следственото действие и възможност с него да се съберат годни доказателства.

⁶ Винников, А. Я., Н. М. Гиренко, О. Н. Коршунова, А. В. Леухин, Е. Б. Серова (2002). *Методика расследования преступлений, совершаемых на почве национальной или расовой вражды или ненависти*. Санкт-Петербургский Юридический институт/Генеральной прокуратуры РФ, 75–76.

⁷ Кунчев, Й. (2003). *Криминалистическа тактика*. София: Албатрос, 275 и сл.

В първия (подготвителния) стадий на провеждане на разпита разследващият орган сменя и отразява в протокола данни за свидетеля, като за разлика от беседата, проведена в подготовката на разпита, същите се отразяват в конкретна процесуална форма. От съществено значение в протокола освен задължителните реквизити в чл. 139, ал. 1 от НПК е необходимо да бъдат отразени гражданството и етническата принадлежност (самоопределяне от лицето). В този стадий се осъществява психологическият контакт между разследващия и свидетеля. В рамките на този стадий разследващият орган трябва да предупреди свидетеля за отговорността, която носи за даване на неверни показания. При престъпленията против равенството на гражданите разследващият не трябва да подхожда формално към това задължение, а е необходимо да съобрази предупреждението със създадената психологическа обстановка и личността на свидетеля.

Вторият стадий на провеждането на разпита е свързан с изслушване на показанията на свидетеля под формата на свободен разказ. По време на разпита разследващият трябва да демонстрира уважение към свидетеля по време на свободния разказ, което е предпоставка за последователност и пълнота на показанията. С оглед на предоставените показания провеждащият разпита може да изслуша разказа на свидетеля до края или да го прекъсне със задаването на детайлизиращи въпроси. В този стадий разследващият орган окончателно разбира дали лицето желае правдоподобно и пълно да предаде обстоятелствата, на които е станало свидетел, или прави опит да затаи или изопачи истината.

В третия стадий разследващият орган използва подхода на въпросите и отговорите, за да конкретизира и изясни дадените показания в свободния разказ. През третия стадий се проявяват професионалната подготовка и опит на разследващия за правилно прилагане на тактическите средства и прийоми за провеждане на разпита. Разследващият орган трябва да прояви активност и креативност, за да получи информация за изясняване на всички обстоятелства, подлежащи на установяване в разследването. При определянето на конкретните въпроси при разпита разследващият орган трябва да оцени събраните данни за извършителите на престъпленията против равенството на гражданите; средствата и начините, използвани от извършителите; времето и мястото, където е извършвано подбуждането или са упражнени насилието и заплахата; кои са лицата, влизащи в състава на дадена група, ако престъплението е извършено от множество лица. Въпросите, освен връзката им с извършеното престъпление, трябва да отговарят на няколко основни изисквания: да са свързани с изясняване на обстоятелствата по делото; да бъдат конкретни и кратки; да са разбираеми за разпитваното лице; да бъдат в логическа последователност; да не съдържат информация за отговорите, които се очакват; да не внушават, подсказват или подвеждат към определен отговор; да бъдат в обективно-неутрална форма⁸.

Обемът и качеството на информацията, получена от свидетеля, се определят от няколко групи обективни и субективни фактори, влияещи върху достоверността на показанията, както следва:

- Първата група фактори, които разследващият орган трябва да вземе предвид, са свързани с качествата на личността на свидетеля и с условията, при които е възприето престъплението;
- Втората група фактори са свързани с интелектуалните и емоционалните възможности на свидетеля за възприемане и запаметяване на възприетите събития;
- Третата група фактори са свързани с възстановяването и възпроизвеждането на възприетите събития.

⁸ Пак там, 284–289.

Влиянието на тези фактори, установени в хода на разпита, ще е основата за използване на съответните тактически прийоми от разпитващия и ще е от съществено значение за пълното и обективно събиране на доказателства по делото.

Престъпленията против равенството на гражданите оказват сериозно въздействие върху емоционално-психическото равновесие на лицето. С тези престъпни деяния често се засягат общественото мнение, личната самооценка, честа, достойнството и морално-етичните принципи на личността. Засяга се в голяма степен личността на всеки свидетел на престъплението, като в големия брой случаи разпитваното лице не е безразлично към извършеното. В този смисъл разследващият орган трябва да има предвид, че елементите на извършеното престъпление, запомнени от свидетеля, могат да се различават от словесното описание, което лицето дава при проведения разпит. Трябва да се отчита, че не във всеки случай се касае за съзнателно изкривяване на обективната действителност. При анализ на информацията от разпитите при извършеното изследване се наблюдават различия при описването на едни и същи събития. Част от тези различия се дължат на процесуалното качество, в което се намират лицата (свидетел – обвиняем), но се установява и подобна зависимост и спрямо отношението на лицето към извършеното престъпление. Установява се, че свидетелят сравнително лесно запомня и възпроизвежда факти, които подкрепят неговите стереотипи и нагласи, засягащи накърнения правнозащитен признак, а сравнително лесно „забравя“ или negliжира всички тези, несъпадащи с неговия мироглед. При съмнение в достоверността на показанията е необходимо разследващият да установи причината, поради която свидетелите ги дават – наличие на връзки с обвиняемия или жертвата, зависимост от техни близки, преживяно сходно деяние, сходни убеждения и други обстоятелства, сочещи заинтересованост на лицето. След като установи причината за неверните показания, разследващият орган трябва пълноценно да използва криминалистичните методи за психологическо въздействие върху свидетеля. С цел получаването на достоверни и обективни показания разследващите органи могат да използват следните методи⁹ за психическо въздействие – метод на избличението, метод на убеждението и метод на емоционалното въздействие.

Специфики при провеждането на разпит на жертвата на престъплението

Основно значение за наказателното производство имат *свидетелите-жертви*, които са възприели най-пълно всички факти и обстоятелства при извършеното престъпление.

Разследващият орган трябва внимателно да прецени правилно времето за провеждане на разпита с оглед на емоционалното и психическото състояние на жертвата. Обективността и правдивостта на дадените от жертвата показания трябва да бъдат внимателно ценени в съответствие с всички доказателства предвид характерната заинтересованост от изхода на делото на тази категория свидетели. Криминалистичната теория сочи няколко групи причини, водещи до даване на неверни или непълни показания от жертвите¹⁰, които се наблюдават и при настоящото изследване. На първо място, това са преувеличения за някои моменти от преживяното емоционално събитие. На следващо място – наблюдават се обобщения на извършените действия от извършителите (всички са нанасяли удари, всички са отправяли обиди и т.н.). На трето място, пострадалият от вълнение допуска пропуски при описанието на важни елементи от произшествието. Последната група причини е свързана с неправилно възпроизвеждане на последователността на събитията – объркване при възпроизвеждането на отделни детайли или участието на лица в престъплението.

⁹ Пак там, 48–50.

¹⁰ Яблоков, Н. П. (2001). *Криминалистика: учебник для вузов*. Москва: Юрист, 249.

Независимо от посочените причини, затрудняващи разследването, дадените показания на пострадалите дори и да съдържат неверни или неточни данни не следва да бъдат отхвърляни като непригодни доказателства за установяване на обстоятелство по делото. Показанията на жертвата, както и тези на другите свидетели в процеса нямат предустановена сила, като същите се проверяват наред с другите доказателства по делото и се оценяват от органите на досъдебното и съдебното производство съобразно вътрешно им убеждение.

Процесуално оформяне на извършения разпит на свидетел

Разпитът представлява процесуален способ за доказване, чрез който се събират и проверяват гласни доказателствени средства. Същността му се изразява в непрекъснат обмен на информация между разпитващ и разпитван с помощта на познавателни и тактико-криминалистични способности и правила. Той е действие по разследването, с което се получава информация с различно процесуално качество (обвиняем, свидетел, вещо лице) за известните им факти относно разследваното престъпление, което се отразява в съответен протокол при спазване на правилата на НПК.

В протокола за разпит може условно да се обособят три части – уводна, същинска и заключителна. В уводната част на протокола при престъпленията против равенството на гражданите е необходимо да се изпишат данни за националността и етническата принадлежност на лицето с оглед на събирането на доказателства за наличие на обективния законозащитен признак у лицето.

На първо място, в същинската част на протокола е от съществено значение начинът на въвеждането на дадените показания в надлежния протокол. С оглед на емоционалната натовареност на дадени показания е целесъобразно разследващият да изслуша свидетеля и след това да систематизира и логически подреди получената информация. Използването на този подход дава възможност на разследващия да следи реакциите на разпитвания, да съставя въпроси, анализира получените отговори и в резултат да прилага съответния тактически способ за събирането на пълна и правдива информация. При наличието на множество действия в рамките на престъпното поведение е по-удачно показанията да се протоколират последователно и поотделно за всеки един епизод, което ще даде възможност да се обхванат в пълнота всички обстоятелства от значение за делото. При съставянето на протокола за разпит показанията на лицето се записват в първо лице с използването на пряка реч, като е от съществено значение използваните изрази от извършителя на престъплението да се отразят точно и дословно. При престъпленията против равенството на гражданите съставомерността на деянието се обективира най-често чрез вербалното изразяване на извършителя със специфични изразни средства, които са насочени към защитения признак. Разследващият орган трябва да си дава сметка, че дадените показания могат да имат оценъчен характер – умозаклученията и персоналните чувства на лицето към извършеното деяние. Независимо че те са част от вътрешния мир на лицето и са свързани с неговия морално-етически светоглед, чрез тях могат да бъдат изяснени факти от значение по делото. Съдържанието на свидетелските показания се определя от представите за конкретните факти, непосредствено възприети и съхранили се в съзнанието на свидетеля¹¹, които могат да се различават от действително осъществените действия и настъпилите последици. В този смисъл за разследващия орган е особено важно да оцени събраната с разпита информация и да я съпостави с другите данни по наказателното производство. Този процес, макар че е темпорално отдалечен от извършения разпит, е от съществено значение за планирането на последващите действия по разследването.

¹¹ Топалов, П. (1982). *Свидетелските показания*. София: ВСШ „Г. Димитров“ – МВР, 87.

В чл. 237, ал. 3 от НПК¹² е регламентиран законоустановен тактически прием за провеждане на разпита, изразяващ се в това, че при необходимост въпросите и отговорите се записват в протокола поотделно. При изследването на протоколите от разпитите по делата за престъпления против равенството на гражданите не е установено този принцип да е използван с няколко изключения. С оглед на пълнотата на събрания доказателствен материал смятам, че би било удачно след записването на показанията под формата на свободен разказ разследващият орган да зададе уточняващи и детайлизиращи въпроси, които да бъдат записани отделно. Този принцип се явява подходящ и при свидетели, които в показанията умишлено пропускат определени обстоятелства или дават неверни показания. Целесъобразно е този принцип да се съчетае с предявяване на доказателства, оборващи показанията на свидетеля, с цел установяване на обективната истина по делото. В протокола следва да се отрази всяко предявено доказателство, както и конкретният въпрос към свидетеля след представянето му за запознаване. След това отделно се записва дословно отговорът на свидетеля, като по този начин по-добре се изясняват обстоятелства по делото и се дава възможност за по-пълна оценка на свидетелските показания.

В *заключителния етап* се дава възможност на свидетеля да се запознае с отразеното в протокола и съответно да допълни или прецизира своите показания. Протоколът се подписва от свидетеля, присъстващите лица и водещия разследването.

Заклучение

В заключение следва да посочим, че разгледаните два способа за събиране на доказателства не изчерпват възможните и необходими действия за изясняване на обстоятелствата по делото. Подготовката, провеждането и оценката на проведения оглед на местопроизшествието, както и разпитът на свидетелите стоят в основата на пълното, обективното и всестраниното разследване на престъпленията против равенството на гражданите. Те следва да бъдат обезпечени с подходящите информационни, организационни, тактически и технически методи и средства за цялостното изясняване на относимите обстоятелства от предмета на доказване на конкретното престъпление.

Библиография

Винников, А. Я., Н. М. Гиренко, О. Н. Коршунова, А. В. Леухин, Е. Б. Серова (2002). *Методика расследования преступлений, совершаемых на почве национальной или расовой вражды или ненависти*. Санкт-Петербургский Юридический институт/Генеральной прокуратуры РФ.

Кунчев, Й. (2003). *Криминалистическа тактика*. София: Албатрос.

Лившиц, Е. М., Р. С. Белкин (1997). *Тактика следственных действий*. Москва: Новый юрист.

Порубов, Н. И. (1998). *Тактика допроса на предварительном следствии*. Москва: БЕК.

Топалов, П. (1982) *Свидетелските показания*. София: ВСШ „Г. Димитров“ – МВР.

Яблоков, Н. П. (2001). *Криминалистика: учебник для вузов*. Москва: Юрист.

¹² Наказателно-процесуален кодекс, Обн. ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г., с последно доп ДВ, бр. 62 от 5.08.2022 г.

TYPICAL METHODS OF COLLECTING EVIDENCE IN THE INVESTIGATION OF CRIMES AGAINST CIVIL EQUALITY

Tihomir Troyanov¹³

Abstract: The article examines the typical methods of investigating crimes against the equality of citizens, identifying the most frequently collected evidence to clarify the

circumstances of the case, related to this legal qualification.

Keywords: investigation, crimes against equality, methods of proof

¹³ Ph.D. student in Forensics at the Department “Criminal Sciences” of the Academy of the Ministry of Internal Affairs; investigator in the investigation department at the Sofia City Prosecutor’s Office, e-mail: t75@gbg.bg.